

Alan Watts

DUH ȘI CONTEMPLAȚIE

UN STUDIU DESPRE
NECESITATEA EXPERIENȚEI MISTICE ÎN RELIGIE

Traducere din limba engleză:
MARIAN STAN

EDITURA HERALD
București

Cuprins

Prefață la o nouă ediție	7
Prefață la prima ediție	22
Introducere	26

PARTEA ÎNTÂI

1. Epoca Duhului	47
2. Darul unirii	94
3. Realizarea unirii	123

PARTEA A DOUA

1. Ființa lui Dumnezeu	157
2. Inima lui Dumnezeu	199
3. Viața dedicată acțiunii	236
4. Viața dedicată contemplației	283
Bibliografie	314

Introducere

Este cât se poate de clar că epoca noastră suferă de o cumplită sete și sărăcire a duhului, nevoi pe care religia creștină instituționalizată, așa cum o cunoaștem, nu le satisface decât rareori. Ar fi ușor să blamăm lumea modernă, spunând că ignoră creștinismul, să o condamnăm pentru păgânismul ei pervers, dacă în sânul religiei creștine s-ar vădi semnele vreunui reviriment spiritual. Însă adevărul este că – în afara câtorva excepții puține la număr și răzlețe – religia creștină este moartă din punct de vedere spiritual, lucru pe care mințile cele mai înzestrate ale Bisericii nu se feresc să-l recunoască și să-l deplângă.

Această stare de fapt este atât de flagrantă încât nu are sens s-o evidențiem decât ca punct de pornire al unei discuții constructive. Există nenumărate scrieri, aparținând atât creștinilor, cât și necreștinilor, în care autorii deplâng, bombăne sau iau în derâdere impasul Bisericii și, în genere, declinul religiei de orice fel. În mare parte, latura constructivă a acestor scrieri este că ele propovăduiesc și povățuiesc o „întoarcere” la anumite credințe și practici despre care Biserica știe foarte bine că ar trebui să fie acceptate și practicate, dar nu are trageri de inimă pentru ele. „Căci a voi se află în mine; dar a face binele nu află. Căci nu fac binele pe care îl voiesc”.

În afara și chiar înăuntrul Bisericii, omul modern este, prin urmare, indiferent față de religie așa cum o cunoaște, dar, totuși, neliniștea lui, senzația cronică de frustrare pe care o resimte, apetitul pentru senzațional ca evaziune, faptul că recurge sporadic la orice substitut al religiei – de la cultul statului până la patima băuturii – demonstrează că sufletul său dorește încă acea eliberare de el însuși, acea infuzie de viață și sens ce survine odată ce este luat în stăpânire de o putere mai mare decât el însuși, așa cum se întâmplă doar în cazul uniunii perfecte cu Dumnezeu. Nevoia omului – a omului modern, în special – de religie, a fost discutată și demonstrată în aceeași măsură – dacă nu încă mai amplu – ca și neputința religiei instituționalizate de a-i oferi un răspuns adecvat. Nu trebuie să mai insistăm asupra acestui punct, căci – dincolo de toate argumentele filosofice, sociologice și psihologice care s-au avansat în repetate rânduri – faptul că o societate creatoare și relativ normală psihic trebuie să fie, într-un fel sau altul, dominată de religie, este întrutotul dovedit de starea de alienare distructivă a primei civilizații complet secularizate din istorie: civilizația noastră.

Dar, pentru a evita orice neînțelegeri, precizăm că omul și societatea nu au nevoie doar de un simplu cod etic, fie acesta acceptat de bună voie sau impus de sus. Morala este un produs secundar al religiei, oricât de necesară ar fi ea. Pentru a fi creator și echilibrat psihic, omul trebuie să aibă, sau măcar să se simtă a fi într-o relație plină de semnificație, să se simtă una cu viața, cu realitatea însăși. Nu este suficient să fie legat de un anume grup sau ideal uman, deoarece el știe că oamenii și popoarele mor și că în spatele lor se află o realitate neschimbă-

toare – realitatea universului natural, iar, în spatele acesteia, cea a zeilor sau a lui Dumnezeu. Religia trebuie să pună omul în legătură cu rădăcina sau temeiul realității și al vieții. Fără o asemenea legătură, omul nu poate simți că viața lui are vreo semnificație practică și obiectivă. În lipsa acestei legături, el simte că viața este goală și lipsită de sens, în haosul căreia el creează semnificații pur artificiale și fanteziste din capul lui. El simte vag că, în cele din urmă, golul realității îi va înghiți fanteziile și că, prin urmare, perpetuându-le, nu face decât să amâne înfrângerea finală. Acest lucru este, poate, rareori conștientizat. Când ești absorbit în crearea unor semnificații artificiale, este posibil să uiți o vreme realitatea, deși senzația de zădărnici rămâne ca un curent subiacent al simțirii, ce irumpe în planul conștient în vremuri de restriște. În asemenea momente, omul *știe* că are nevoie de religie; alteori, el o *simte* ca pe un gol inexplicabil în inimă.

Actualul declin al religiei instituționalizate provine din faptul că ea nu oferă – nici măcar pentru slujitorii Bisericii – decât rareori cunoașterea unirii cu acea realitate subiacentă universului. Cu alte cuvinte, religia practică de Biserică în epoca modernă nu este preocupată decât în foarte mică măsură să ofere o conștiință a unirii cu Dumnezeu. Ea nu este o religie *mistică* și din acest motiv, ea nu este religie în sensul deplin și esențial al cuvântului.

După câte se pare, adevărul că, pentru a avea vreun rost, religia trebuie să fie mistică a fost întotdeauna negat de o mare parte dintre oameni, inclusiv teologi, care nu știu ce este mistică, asociind-o cu transele extatice, cu viața solitară a eremitului, cu anumite concepții întrutotul negative despre Dum-

nezeu, cu menținerea minții într-un gol desăvârșit timp de ore în șir, cu raționamentele vagi, cu panteismul, cu dezgustul față de acțiune și față de viața concretă, fizică, uitând că toate aceste lucruri sunt doar aspectele absurde și aberante ale religiei mistice, neavând nimic în comun cu esența ei¹. Esența ei este conștiința unirii cu Dumnezeu, iar aceasta va presupune respectivele aberații ale negativismului doar dacă Dumnezeu este conceput ca ostil față de lume iar nu drept creatorul ei plin de dragoste.

Către aproape orice Biserică ne-am îndrepta privirile, vom constata că doctrina și practica religiei mistice este și a fost de foarte multă vreme neglijată aproape total. Chiar și pentru comunitățile inteligente, învățătura și propovăduirea Bisericii se preocupă aproape exclusiv cu o mulțime de probleme ce au în vedere aspecte minore ale moralității sau, în bisericile protestante de orientare liberală, cu politica și cu niște vagi principii etice. Putem merge și mai departe, afirmând că întreaga atmosferă și atitudine a Bisericii moderne are foarte puțin sau nimic în comun cu Realitatea care controlează și face să fie universul nostru. Știința a oferit epocii noastre o viziune incitantă asupra acestui univers, iar asta face

¹ Astfel, în volumul său *Nature and Destiny of Man* (New York, 1941 și 1944, vol. I, pp. 135-136n), Reinhold Niebuhr citează aprobator din Mercer: „Printr-un necruțător proces de abstractizare, ei (misticii) s-au lepădat de lumea simțurilor pentru a se încredința unui mod de a fi despre care nu se poate spune nimic fără a-l nega... acesta îmbrățișează fiecare lucru și rămâne pură negație. Dacă suntem lăsați singuri cu absolutul misticii tradiționale, vom muri de inaniție”. J. E. Mercer, *Nature Mysticism*, p.10. După cum se va explica mai jos, autorul nu înțelege deloc esența problemei.

necesară o concepție la fel de fabuloasă și splendidă asupra lui Dumnezeu, împreună cu o manieră adecvată de venerație. În comparație cu această viziune asupra universului, care, lipsită de ajutorul religiei, a șubrezit până la nimicire concepția omului asupra lui Dumnezeu, Biserica de azi pare complet nepuțincoasă.

Dacă, în mare măsură, protestantismul a decăzut la nivelul unui simplu moralism, nemaifiind o religie, catolicismul² păstrează anumite elemente esențiale ale religiei, dar le exprimă în forme teologice și sacramentale ce rămân în cea mai mare parte neînțelese, atât înăuntru, cât și în afara Bisericii. Așa cum este propovăduit în genere, catolicismul este un sistem de doctrine și practici foarte coerent dar, la urma urmei, lipsit de semnificație ultimă. Chiar și catolicii mai inteligenți știu foarte multe *despre* religia lor, însă extrem de puțin sau nimic *din* ea, căci în mințile lor există o confuzie gravă între simboluri și semnificația acestora. De exemplu, una este să crezi în Întrupare ca eveniment istoric, însă altceva este să înțelegi, chiar și la nivel intelectual, ce înseamnă ea, și cu totul

² În maniera generică în care este folosit acum și de acum încolo, termenul de „catolicism” se cuvine a fi înțeles ca incluzând catolicismul roman, fără a se confunda cu el. Se impune o accepțiune mai largă a acestui termen deoarece anumite comunități creștine, diferite de Biserica Romei, precum ortodocșii greci și ruși și anglicanii, chiar dacă sunt net separate de Biserica Romană, păstrează anumite formule doctrinare și de cult care nu pot fi în niciun caz considerate protestante, în sensul modern al cuvântului. În teorie, dacă nu întotdeauna în practică, aceste comunități sunt mult mai aproape de catolicismul roman decât de variile forme ale protestantismului contemporan. Liturgia anglicană, de exemplu, este ușor recognoscibilă ca vlăstar al Messei latine, ceea ce nu se poate spune în niciun caz despre serviciile divine protestante.

altceva să trăiești acea semnificație în termenii vieții și ai conștiinței de fiecare zi. Dar, cum, în discursul său oficial, catolicismul este prea puțin preocupat să explice sau să experimenteze Întruparea și celelalte simboluri dogmatice ale ei, aceasta seamănă cu o formulă algebrică de mare complexitate, vădind logică și chiar frumusețe internă, dar fără a oferi prea multe indicii despre realitățile la care se referă termenii ei. Astfel, puțini catolici conștientizează că, în spatele evenimentelor cosmice și istorice descrise de dogmă, există realități de ordin spiritual, iar încă și mai puțini experimentează acele realități. Vom explica pe scurt motivele acestei stări de fapt.

Carențele religiei ecleziastice nu pot fi remediate printr-o simplă modificare superficială a metodelor de propovăduire și de cult, deoarece ele sunt simptomele unei carențe profunde, de ordin spiritual. Dezgustătoarele manifestări exterioare ale vieții bisericești moderne: preeminența organizației ca atare, propovăduirea inadecvată, obscurantismul doctrinar, lipsa de credibilitate, absența contactului direct cu realitatea, însăși dezbinarea Bisericii – toate acestea provin din faptul că creștinismul modern nu are sentimentul unirii cu Dumnezeu. Prin urmare, Biserica nu are puterea spirituală pentru a promova o moralitate creatoare, pentru a vorbi cu acea convingere care convertește, pentru a înțelege adevărata semnificație a doctrinei și dogmei, și încă mai puțin pentru a crea o cultură și o ordine socială creștină în scopul de a înlocui haosul steril al culturii noastre secularizate din prezent.

Știm foarte bine că mulți dintre teologii și prelații noștri importanți și respectați contestă opinia potrivit căreia singura modalitate de a revigora Biserica este prin intermediul religiei

mistice. În rândurile clerului, un glas care promovează o atare opinie este ignorat politicos, tratându-l ca un mesager aflat la „limita normalității”, ca un extremist, cineva înclinat spre interpretări mult prea simpliste. După cum afirmă ei, este posibil ca mistica să nu fie izvorul nesecat al religiei. Dar, cel puțin, acesta este un element, și încă unul esențial, în acel izvor nesecat, iar pentru că lipsește atât de flagrant din religia propovăduită de Biserică în epoca modernă, ne putem permite să-i exagerăm importanța. Biserica s-a îndreptat întotdeauna spre poziții extreme ca un om pe două picioare – iar cineva nu poate pași punându-și simultan ambele picioare înainte.

Celelalte remedii propuse pentru însănătoșirea Bisericii au două carențe grave. Prima carență este că ele sunt superficiale – simple corecții ale simptomelor exterioare. Apoi, ele sunt remedii de origine umană, izvorâte din teama de un eventual colaps total al Bisericii, o Biserică din care a dispărut credința în Dumnezeu și în lucrarea nemijlocită a Duhului Său Sfânt. Ele ignoră caracterul teleologic al istoriei omenești și dezvoltarea organică a creștinismului. Prin urmare, ele nu pot sesiza că religia creștină este pe punctul de a începe o etapă a dezvoltării sale ce nu este doar necesară pentru revigorarea Bisericii, ci este certă, în măsura în care ceva poate fi cert.

Însă creștinii din epoca modernă nu sunt obișnuiți să gândească astfel. Ei vorbesc despre Biserică de parcă aceasta ar fi o instituție părăsită de Dumnezeu, una având caracter pur uman, ce se va prăbuși, dispărând din istorie dacă oamenii nu fac ceva în legătura cu asta. Deși nu este locul aici să demonstrăm eroarea inherentă acestei opinii, pentru moment ne vom rezuma la a spune că Sfinții Părinți ar fi considerat-o total contrară învățatu-

rii lor bisericești și ar fi etichetat-o drept pură erezie. Spre deosebire de aceste remedii ambigue și de carențele lor, se pare că religia mistică nu este deloc superficială, deoarece mistica nu este un remediu aplicat cu mijloace omenești, ea aflându-și soriginea în Dumnezeu, în lucrarea Sfântului Duh.

Ce își propun prelații noștri cu vederi mai ample să *facă* în legătură cu starea bisericii creștine? Unii ar dori ca Biserica să se angajeze cu îndrăzneală pe tărâmul politicii „progresiste”, sacrificând toate diferențele doctrinare de dragul unității creștine, o unitate realizată doar în plan etic; alții ar dori să adapteze învățătura Bisericii pentru a corespunde întrutotul gândirii moderne, sau să confere un plus de eficacitate pregătirii preoților, punându-le la dispoziție instrumentele psihologiei moderne; alții, în schimb, vor ca Biserica să câștige cât mai mulți credincioși pe toate căile posibile pentru ca apoi să domine guvernele cu ajutorul grupurilor de presiune și al tipurilor politicianiste; iar acestea nu sunt decât propunerile cele mai superficiale și fastidioase.

Mințile mai luminate reclamă lucruri mai puțin excentrice și mai dificile. Ele pretind o preoțime înzestrată cu un plus de pătrundere intelectuală, familiarizată cu gândirea modernă și versată pe tărâmul apologeticii; o instrucție susținută, astfel încât credința creștină să fie riguros explicată în termeni inteligibili pentru mintea modernă; o formă de cult perfecționată, asupra căreia reformatorii catolici și cei protestanți au căzut de acord într-o mare măsură; și au cerut – mai presus de toate – sfinți, creștini ce au o credință profundă și eroism moral, creștini ce vor face mai mult pentru Dumnezeu, pentru om și pentru Biserică decât pletora de gânditori, profesori și specialiști în liturgică.

PARTEA ÎNTÂI

Vă este de folos ca Eu să mă duc: căci dacă nu Mă voi duce, Mângâietorul nu va veni la voi, iar dacă Mă voi duce, Îl voi trimite la voi.

Evanghelia după Ioan, 16:7

Dogma creștină nu reprezintă decât un simbolism al experienței spirituale... Nu ne putem lipsi de simbolism în cadrul limbajului și al gândirii, dar ne putem descurca fără el în experiența conștiinței primordiale. Pentru a descrie experiența de ordin spiritual și mistic, oamenii vor fi nevoiți întotdeauna să recurgă la simboluri spațiale

precum înălțimea sau adâncimea, la simboluri din lumea aceasta sau dintr-o alta. Dar în experiența spirituală autentică, aceste simboluri dispar; nu există simboluri ale înălțimii și adâncimii, ale acestei lumi sau ale alteia. Actul creator primordial este realist și nonsimbolic, este liber de orice elaborări conceptuale.

Nikolai Berdiaev, *Spirit and Reality*

Taina de căpătâi, cea mai mare dintre toate, este doctrina Întrupării, privită nu ca un eveniment istoric care s-a petrecut acum două mii de ani, ci ca un eveniment care se reiterează în trupul fiecărui om care este pe cale să-și împlinească destinul său original.

Coventry Patmore, *The Rod, the Root, and the Flower.*

Momentul Prezent în care Dumnezeu a făcut primul om și momentul Prezent în care va dispărea ultimul om și momentul Prezent în care vorbesc sunt toate una în Dumnezeu, în care există un singur Acum. Privește! Persoana care trăiește în lumina lui Dumnezeu nu este conștientă nici de timpul trecut, nici de timpul care va să vină, ci doar de veșnicia una... Așadar, evenimentele viitoare, sau întâmplarea, nu-i aduc nimic nou, căci el trăiește în momentul de Acum care este, negreșit, „proaspăt înveșmântat în verdeață”.

Meister Eckhart

Totuși, în carnea mea îl voi vedea pe Dumnezeu.

Iov 19:26

I. Epoca Duhului

De foarte mulți ani, filosofii și istoricii spun că Occidentul trece printr-o perioadă de criză acută. Astăzi, cei mai înzestrați dintre ei afirmă la unison că această criză denotă sfârșitul unei faze a civilizației noastre, dacă nu chiar sfârșitul civilizației occidentale ca atare. În afara acestui punct comun, opiniile lor despre natura crizei și despre viitorul pe care ea îl prefigurează diferă substanțial întrucât aceștia cultivă teorii profund divergente asupra istoriei și dezvoltării culturilor umane. Recunoaștem faptul că teoriile asupra istoriei țin de sfera unei gândiri extrem de speculative și incerte, depinzând de periculoasa, dar necesara, artă a generalizării. Pentru a interpreta „semnele vremurilor”, suntem aproape nevoiți să adoptăm o teorie a istoriei, iar cea pe care am ales-o în cazul de față nu se bucură de o prea mare popularitate din cauza manierei mărginite și nefericite în care a aplicat-o principalul ei promotor: Oswald Spengler.

Din cauza unei concepții despre viață extrem de superficiale, el a aplicat propriile principii de teorie a istoriei într-un mod atât de eronat, încât principiile însele au fost atacate la fel de acerb ca și aplicarea lor eronată. În atacul asupra *principiilor*, însă, predomina, mai curând, retorica decât rațiunea. Putem bănuși că istoricii nu s-ar opune atât de încrâncenat teo-

riei lui Spengler dacă, spre deosebire de el, ar putea să realizeze că ultimele faze ale unei civilizații sau culturi nu sunt vremuri de pură decadentă – mai ales din punct de vedere spiritual. Vârsta și maturitatea pot aduce o slăbire a puterilor fizice, dar aduc, de asemenea, înțelepciune.

I

Din motive pe care le vom înfățișa imediat, credem că, în prezent, cultura noastră occidentală și-a atins limitele expansiunii și influenței, intrând în ultima parte a vieții sale – perioada senectuții, a maturității spirituale și psihice. Instituția Bisericii reușește atât de greu să satisfacă nevoile spirituale ale omului modern deoarece îl tratează de parcă ar fi încă la vârsta copilăriei, a adolescenței sau chiar a primilor ani de maturitate. Nu spunem că omul modern este superior din punct de vedere spiritual în comparație cu înaintașii lui; spunem că, în anumite privințe nu tocmai lipsite de importanță, el aparține unui alt tip psihologic, mai vechi. Desigur, o asemenea perspectivă se bazează pe teoria potrivit căreia culturile au o formulă de creștere ciclică și organică, similară ritmului de viață al indivizilor umani, traversând, în termeni generici, mai multe etape: copilăria, adolescența, maturitatea fizică, maturitatea spirituală (sau senectutea) și moartea.

Chiar dacă sunt strâns interconectate și vădesc o mare complexitate internă, este evident că există mai multe culturi distincte. Bineînțeles, utilizând metoda analitică, este posibil să se demonstreze că ele nu există, deoarece orice lucru poate

fi făcut să dispară dacă este atomizat în suficientă măsură. Dar, după cum cultura Egiptului antic nu este pusă la îndoială, cineva care își folosește ochii în locul microscopului academic nu se va îndoii de realitatea culturii occidentale. Ca areal primar al creștinătății, ea avea altădată o unitate aproape desăvârșită, care acum este erodată de vitregiile vremurilor.

De asemenea, este limpede că aceste culturi specifice se nasc și dispar. Dacă nu dispar în totalitate, ele degenerază într-o anumită descompunere pe termen lung. Acest fapt este incontestabil. Cultura romană a dispărut; la fel s-a întâmplat cu cea egipteană, babiloniană, elină, cambodgiană, indiană și chineză. Este posibil ca noi culturi să fie active în arealele ocupate de cele vechi, influențându-i pe urmașii acestora, ceea ce se întâmplă deja, dar este clar că ele sunt niște culturi nou-apărute. Nu avem niciun motiv să credem că civilizația noastră occidentală ar putea să scape de această soartă. Dacă ea va continua pe actualul traiect, o asemenea soartă ar putea fi chiar de dorit. Însă a spune că, la rândul lor, culturile îmbătrânesc și mor nu este deloc mai pesimist decât să spui același lucru despre indivizi; dacă nu s-ar întâmpla așa, ar fi groaznic, căci omul care nu știe să moară nu știe nici să trăiască.

Dacă și culturile au parte de naștere și moarte, este foarte probabil – precum toate celelalte fenomene biologice – să traverseze niște etape intermediare: creșterea și declinul. Nu aplicăm istoriei o analogie din domeniul biologicului. Nu poate fi vorba despre *analogii*, căci, fiind compuse din oameni, culturile sunt ele însele niște fenomene biologice, iar, așa cum este binecunoscut, extincția grupurilor biologice este la fel de certă ca și cea a indivizilor.